

תרגומי-בית

(דברים בקורס לספרנים)

א

דרכו המיוחדת של עמנו במערכת-ההיסטוריה נותנת, כי בבואנו לסייע, במסגרת תפקידנו, בהקניית ערכי תרבותנו, אין אנו יכולים לנהוג כדרכה של אומה מצויה, שתרבותה וגילוייה בספרות גדורים הן מבחינת קרקע הגידול — לרוב תחומיה תחומי הגיאוגרפיה של המולדת, ואם היא מפליגה מהם, הרי גם ההפליגה היא לתחומים מסוימים, אגפיה-העם (גרמניה, אוסטריה, שווייץ) או אגפי המדינה (קולוניות, מהן הנעשות לימים כמטרופולאות לעצמן); הן מבחינת הלשון — היא אחת, לרוב כאדונית על משפחת דיאלקטים, המנסים גם הם להיות לשון-ספרות וסופם מסתלקים מפני אדונתם ומצטמצמים על אזור-הדיבור, עד שהם נדחקים גם מתוכם, ואילו תרבותנו גורלה כגורל-עמנו — נדידה וטלטול, פיזור ותפוצה, והיא אריכתא של ארעי שנתגבשו בה, מתקופה לתקופה, נקודות-קבע והבימה של חילופי הנחה ועקירה כמעט בימת העולם כולו, ובקצות-הבימה השונים תרבויות ולשונות שונות, אחרות כופות עצמן על האומה הגולה, או חלקיה והיא נלחמת מלוא-כוחה להאמן לעצמה, ולעשות גם את הגיגיות הכפויות ככלי-סיוע של נאמנות לשרשה, בין אם היא נאמנות-מדעת כדרך הדורות שנמשכו ללשונות לא-לנו על כרחם, ובין אם היא נאמנות-שלא-מדעת כדרך הדורות שנתפשו ללשונות לא-לנו לרצונם. ובקו המתיחות שבין הכורח והרצון מתקיים תהליך מיוחד ומקורי — לשון האחרים, שהיתה עשויה לבלוע אותנו, סופה נבלעת בנו, נספגת יסודות-ייחוד משלנו וכן נולדות ונצמחות לשונות-היהודים השונות, מהן לשונות הנשארות בירכתי התרבות, מהן לשונות העולות למרכזה, והצד השווה שהן כלשוניות-זמן שאינן צוררות את לשון-הנצח, שהיא לשון האומה כולה וערובת-אהדותה, אלא במידה שהן צוררות את המגמה ההיסטורית האימננטית של האומה, הרואה אחריתה כראשיתה, כלומר בתשובתה למולדתה.

* לאמור, ספרותנו לשון-הנצח שלה אחת, לשונות-הזמן שלה רבות, והבא כמונו, בגבול-אומנותנו ואמנות-הספרנים, לסייע לקורא העברי לקנות לעצמו תמונה שלימה של תרבותנו, חייב לדעת את השוני הזה של תרבותנו, כלומר את ריבוי-הלשונות שבה, ולעורר עליו את הקורא, הן להלכה — לשרתו בידיעות הנחוצות, הן למעשה — להמציא לו את הספרים האלה, במידה שהם כבר מתורגמים ללשוננו, ואף להיות גורם בעצם-תרגומם. שכן אין לולול בכוחה של הספריה שלנו, שהיא ספרית-ציבור, ואדרבה צרכה וכוח-קנייתה עשויים לעודד את המפעל, שמציאותנו החדשה מחייבת הרחבתו ותיכנונו — היא המפעל, שכינויו הנלבב הוא: פדיון שבויים ומונחו המדויק הוא: תרגומי-בית. לאמור מפעל מחושב שתעודתו להביא בברית-לשוננו יצירי-הספרות שנתחברו בלשונות אחרות, והם חלקים אינטגראליים של ספרותנו.

ב

מרובה הוא מנין הלשונות, שבהן נוצרה ספרות בידי יהודים בשביל יהודים או לשמם, כלומר ספרות שהיא, אם לפי ענינה אם לפי כוונתה, ספרות שלנו. אולם בתוך המנין המרובה הזה בולטת רביעיה — ארבע לשונות, שתיים קרובות קירבת-מוצא ללשוננו (ארמית, ערבית), שתיים רחוקות ריחוק-מוצא ממנה (יונית, גרמנית) וכל אחת ואחת קשורה בה תקופה גדולה בחיינו. אם להסתפק בשרטוט גס, הרי שתיים ראשונות השימוש בהן גילוי באוירה של טמיעה-להלכה לשם ייחוד-מעשה, שתיים אחרונות השימוש בהן גילוי באוירה של ייחוד-להלכה לשם טמיעה-למעשה, והצד השווה שאלו ואלו היו כסמוכות לתרבותנו, שתיים ראשונות על דרך דיאלקטי פשוט יותר ושתיים האחרונות על דרך דיאלקטי מורכב יותר. ולא עוד אלא יצירי-הספרות בלשונות האלו סופם שיבה לביתם — לפי שידיעת הלשונות האלו מצומצמת על חלק מסוים בעם ועל תקופה מסוימת בתולדותיו, עשויים הערכים של יצירי-הספרות האלו שישתקעו, ועל-כן חובה וזכות היא לאומה, שתחזירם לעצמם על דרך השבתם ללשוננו. תהליך-השיבה הזה, שאותותיו לא מתמול שלשום, מתחזק ממילא בימינו, ימי השיבה וההשבה הגדולה.

ואוצר עצום הוא הגנוז בספרותנו שנכתבה בלשונות האלו, ושתרגומה פירושו העשרת תודעתנו העצמית. ראשונה יסעו הקנינים הצרורים בלשון יון, מהם שחלקם כבר הושב ללשוננו והם חשובים ביותר לתולדותינו ודרך התפתחותנו, כתבי ידידיה האלכסנדרוני, וכדומה, וקודם נודע אך שמץ, כגון אגרת אריסטיאס שהביא, ולא ממקורה, (ר' עזריה מן האדומים), ראינו בדורנו מכתביו ללשוננו בתרגומים נאותים (מנחם שטיין, יצחק מאן); ספרי ההיסטוריה של יוסף בן מתתיהו הכהן, שלא נודעו מהם ללשוננו, לפני דורנו, אלא גלגול-עיבוד ועבודי-גלגול (סיפורי יוסיפון) או קצת פרקים בודדים, ראינו בדורנו חטיבות מכתביו אף הם בתרגומים נאותים (י. נ. שמחוני, א. שליט) וצר כי המפעלים האלה היו כהתחלה שאין לה המשך. טוב מהם חלקם של הכתובים הגנוזים, שקצת משכילים (ווייזל, זקיל פרנקל ואחרים) התעוררו לתרגם מהם, לרוב שלא ממקורם (שגם הוא אינו תמיד מקור), עד בוא דורנו וניתנו לנו בידי כמה חכמים כתומם (ספרים חיצוניים בעריכת אברהם כהנא) ונוספות להם כמה וכמה עשיות, שהם כצדדי סיוע (ראה, למשל, עזרא הרביעי בתרגום א. קמינקא או יציאת מצרים

למשורר יחזקאל בתרגום שלמה שפאן). ענין האוונגליון על שני תרגומיו (דליטש, גינצבורג-סלקינסון) אף שנצמח ממגמת-חוק, נשלב ממילא במאמצי-ההשבעה, ביחוד עם ההדיינות על הנצרות לדרכיה השונים, אם בחקר (יוסף קלוזנר) אם בשירה (א. א. קבק, שלום אַש, ח. הוז). ואף דוגמת-הראשית להיותנו מתרגמים ומתורגמים כאחת, תרגום השבעים, שהוא כדרך כל תרגום — פירוש, סופו תרגום ללשוננו ונסיונו, כמדומה, בכתובים (צבי קארל).

ענין הארמית — הוא פשוט ומסובך כאחת. בעצם, נעשתה כאחות הצמודה ללשוננו, מפרנסה ומתפרנסת הימנה, ויצירתנו בה כרצועה ארוכה ביותר בתולדותינו, למימי קדם (פרקי עזרא ונחמיה) דרך התרגומים השונים וגולת כותרתה מפעל-אדירים, מעצב אפיה וגורלה של האומה (הבבלי) וניתנה לה חיות בתפילה ופיוט ואפילו תחיה גדולה על דרך קונסטרוקציה ביצירה שהשפעתה אף היא עצומה (הזוהר). אולם דומה, כי עם כל תכונתה זאת, לרבות תעודת-הלוויה (שנים מקרא ואחד תרגום) וייחודה לחטיבות חשובות ביותר (קדיש, יקום פורקן, כל נדרי) אין חובת ההשבה פוסחת גם עליה, ולא בלבד בספריי-עם כפשוטם (ספר האגדה של ביאליק) או ספרות מאוחרת (הזוהר בתרגום ישעיה תשבי) אלא גם בספרות-יסוד (תרגום הגמרא הנעשה בידי שרגא אברמסון וכדומה).

ואם בארמית כך, בערבית לא כל שכן. ביחוד שצורך תרגומה מחוייב באפים של גדולי-המשתמשים בה, שהיו כפולי-לשון, באופן שלשוננו ניתחדה לחטיבתם התוכיית יותר (ר' יהודה הלוי ור' שלמה גבירול שירתם בלשוננו מה שאין כן הגותם, הרמב"ם היד החזקה היא בלשוננו מה שאין כן מורה הנבוכים). ומסורת-התרגום היא כאן ישנה ומאוששת, שכן צורך התרגום של הספרים החשובים האלה (הכוזרי, מקור חיים, מורה נבוכים) היה צרכם של דורות ראשונים שהעמידו מתרגמים משובחים (אלחריזי, פלקירא, ביחוד התיבונים), של דורות אחרונים כל-שכן. שעל כן אנו רואים הרחבה בפינה הגדולה הזאת למימי ההשכלה (נסיונו של לפין בתרגום חדש של מורה נבוכים) עד עתה, וביחוד עתה, שהתפקיד הזה בא על מילוי בדרכים שונים, חידושי-תרגום (א. צפרוני) ובתוספת מיצוי הפירוש (יהודה אבן-שמואל) ומאמצי פופולריזציה שונים והדעת ניתנת לא בלבד לכתבי ההגות, אם פילוסופיה אם מוסר, (למשל, ר' מימון הדיין בתרגום ב. קלאר), אלא גם לכתבי הלכה (למשל, אברהם בן הרמב"ם בתרגום ש. ד. גויטיין) ואחרון אחרון חביב, לכתבי השירה ועליה (שירת ישראל לר' משה אבן עזרא בתרגום ב"צ הלפר). מפעלות אחדים משמשים את העובדה הזאת, ואילו לא צוק-עתים ותמורותיהם ודאי היה מבשיל מפעל מאוחד ומכוון, שסופו לבוא בכלל מפעל ממלכתי לגאולת פיזורינו משרבי-לעז.

ג

מסתבר, כי גאולה זו חלה על החלל הקרוב — יצירי רוחנו בלשון הגרמנית. לא שיותר להתעלם מן הלשונות, שנוקקנו להן לפני זיקתנו ללשון זו, אדרבה חובה היא להציל ללשוננו מה שהוא נכס של ערך, כגון ספרו של ר' שמואל אושקי שנכתב פורטיגיזת (וכבר תורגם זה מקרוב חלקו של „ניחום אבלים“ לאידיש בידי ליפינר) או, למשל, הדיאלוג על האהבה של יהודה אברבנאל, שנכתב איטלקית, כשם שניצל עתה ללשוננו ספרו של שמחה לוצאטו (בתרגום דן לאטס).

אבל ברור, כי הלשון הגרמנית היתה לנו כלי־ביטוי נרחב יותר והספרות היהודית שנכתבה בה־ היתה לנו גורם גדול ובלעדיה לא תתואר דרכה של תודעתנו בדורות אחרונים.

שעל כן לא תיפלא שקידת תרגום מיוחדת באגפה הזו של יצירת־הלעז שלנו. גם פה משמשים בערבוב יגיעות בודדות ותכניות מכוונות, אבל אפשר ופינה זו זכתה ביותר להחלפתה של עשיית־ארעי במעשה־קבע, כשמעשה־התרגום מקיף פה כמה וכמה שטחים. הרי חכמת ישראל בלשון זו כבר ניתנה עליו דעת מתרגמים בראשיתה, ואביה (יום טוב ליפמן צונץ) כבר טרחו בתרגומו המשכילים (כנסת ישראל בתרגום דוד קארו שנשתקע, המחקר על רש"י בתרגומו של שמשון בלוך). לא כל שכן דעת דורנו (וראה ההוצאה המצוינה של הדרשות בישראל בהשלמות של חנוך אלבק). והוא הדין בגרץ, שההיסטוריה שלו ניתן לה לפני דור תרגום שהוא כמולד חדש (שפ"ר) וחזר וניתן במהדורות־עם בימינו ואף מחקריו במבחרם עתידיים בקרוב לצאת לאור (בתרגום ירוחם טולקיס) וזה מקרוב ניתנו גם מחקר הגדול של גייגר (תרגום י. ל. ברוך), כתבים של אברהם ברלינר וכיוצא בהם, והכל כרוח ההמשך המתקן והמשופר להתחלות חביבות אך חובבניות (תרגום אז"ר לספרי בנימין זאב בכר), המשך שיגדל ויגבר, עד היות העידית של נכסיה־החקר האלה קנין בידנו. והרי ספרי הגות, גם בדת ומוסר גם בפילוסופיה, ואם לפני דור ניתנו דברים שעל גבי השטח (לצרוס, שמשון רפאל הירש), הרי בדורנו נעשים נסיונות לתת דברים שבעומק (הרמן כהן בתרגום וויסלבסקי) וגם פה עוד היד נטויה.

ואין צריך לומר, כי תשומת לב מיוחדת נתונה למה שנכתב בלשון זו והוא בעיני תחיתנו, הן מבחינת מחשבתה הן מבחינת תנועתה, ודברים אלה אריחים חשובים הם שבלעדיהם לא תצויר שלימות ההכרה של תולדתנו במיפנה המכריע שבה. וכבר נצברה בזה ספריה קטנה (הס החל במיני עיבודים של „רומא וירושלים“ וכלה בהוצאה מדעית של אגרותיו בידי ג. קרסל, מתברתו של פינסקר בתרגום אחד־העם, מדינת היהודים להרצל בכמה תרגומים ויומניו בתרגום ר' בנימין ואשר ברש, כתביו וזה מקרוב גם הוצאה שלימה של אגרותיו, כתביו הציוניים של נורדאו וכדומה). והמעשה הזה עוד תפקידו לפניו ומן החובה, שיעשה במרוכז ובמתוכנן ובזה תבחן האדריסה הנאותה (הוצאת הספרים של ההסתדרות הציונית). פרשה גדולה לעצמה היא בעיית הספרות היפה, עד מה ולפי אילו קריטריאות היא עשויה שתכלל בתוך אוצר ישראל. ההכרעה, שהיא קלה לגבי מערכת הספרות שבחינתה יהודית, לפי הענין הנכתב לפי כוונת הכותב ולפי הרכב הקורא, נעשית היא כמערכה הנפרדת לסוג מורכב יותר, בעיקר דבר סיפור המתאר דיוקן חיים שלנו אם ביריעה רחבה יותר אם ביריעה צרה יותר (קומפרט, פראנצו, ומזנטאל וכו'). ולסוג פשוט יותר, ביחוד בתחום הסיפור ההיסטורי, שדרך עיצובו הוא עממי. מן הענין לציין, כי הסוג הזה, שהוא מצרכי החינוך, מטפחיו הרבה (פיליפסון, רקנדורף, פראנקולם, ליהמן, שכנוביץ, וכן קבוצת סיפורים הפרגאית: ל. ג. וויזל, שלמה כהן), וכשם שתרגומו ועיבודו פירנס דור קודם (זכרונות לבית דוד לא. ש. פרידברג) כך תרגומו ועיבודו האחרים מפרנסים דורנו (הוצאת יורעאל). האמת מחייבת לומר, כי שני הסוגים האלה הם הדרגה הבינונית והנמוכה של יצירת

יהודים בלשון הגרמנית, ואילו הדרגה המעולה שוב לא היתה מכוונת לעם-מוצאם אלא לעם-טמיעתם של הסופרים. וסוג מעולה זה קשה להבחין מה עלינו לשייך בו לעצמנו, והמפעל המכוון להשיב מנכסיהם של אלה הביתה, (הוצאת „לגבולם“) לא פתר את הבעייה, ואפשר ופתרונה, שפירושו ברירה של כל שבחינתו יהודית ברוחב היצירה של יהודים (למן היינה וברנה עד קאפקא), מצריך מרחק-ראייה והערכה גדול מכפי שהוא בידנו.

מה שנאמר בלשון הגרמנית, שהיתה לנו לשון כתיבה ראשה, נאמר כממילא בלשונות אחרות, שהיו לנו לשונות-כתיבה צדדיות, החל באנגלית (וראה קבוצת התרגומים למן ספורי דיזראלי עד סיפורי זנגויל), ביחוד בסקטור אמריקאי שנוצרה בו חכמת ישראל נרחבה, דרך הצרפתית עד הרוסית, גם בחכמת ישראל (דברי הימים לדובנוב בתרגום ברוך קרופניק) גם בספרות יפה (א. ל. ליוונדה וכדומה), עד תקופתנו (ז'בוטינסקי). ואף כמה לשונות אחרות יש בהן ספרות-לעז משלנו, וההתחלות הקטנות של תרגום צריכות הרחבה.

ד

כמסתבר מאליו, כי טירחה נאמנה במיוחד ניתנת ללשון-הבית, לשון אידיש, לשונו של גדול שבטי ישראל, שמפעלותיו, שעיקרם בתחום השירה, יהיו באוצרה של לשון האומה וקנין קוראיה, ביחוד שהטירחה הזאת מחויבת לא בלבד לפי צרכה של לשוננו אלא גם לפי מבואה גם לפי מוצאה של הספרות האידיית עצמה. כפלה-לשון שאתה מוצא במבואה (ר' אליהו בחור) ובהמשכה (אייכל, וולפסון וביחוד מנדיל לפין) ומגמתו בניסיונות הסופרים להשיח אותה חטיבה עצמה בשתי הלשונות (שתי הנוסחאות של פרל, שתי הנוסחאות של וולויל וברז'ר) אתה מוצאו במוצאה. יש המכריעים באופן שהלשון האחת היא להם ראש והלשון האחרת היא להם משנה (למשל ריב"ל וגוטלובר מזה, ושמ"ר ודיק מזה), אך דוגמת-המופת של כפלה-לשון מאזניה מעוינים, — הלא היא מפעל-אדירים שהיא נקודת-מיפנה בשתי הלשונות כאחת (מנדלי), והיא גם הוראה גדולה, שלימות תרגום מהי. מתוך מלאכת-מחשבת זו נצמחה לנו התפתחות העשייה הגדולה, ששמה תרגום — בכוחה באו לנו מעשי תרגום החשובים, בין של אחר (שלום עליכם בתרגום י. ד. ברקוביץ) בין של עצמו (סיפורי ז. שניאור).

סקירת-עין בביבליוגרפיה של ספרות אידיש, שכבר ניתנה בלשונו, מעמידתנו על תהליך הגדל והולך, אבל אם נסמך לה סקירת עין על ספרות אידיש, שלא ניתנה בלשונו, ונבין כי הענין הנדון יותר משהוא מיבצע הוא תעודה. יש מעשים שבאו לידי גמר: י. ל. פרץ (שכתב עצמו עברית ואף תרגם מכתביו בין בעצמו בין בעזרת אחרים, ועתה ניתן תרגום ראוי לשמו בידי שמשון מלצר), מה שאין כך קבוצתו. אמנם, יש בהם שזכה (דינזון), אך זכותו באה בשל סוג קורא הדבק בסיפורים על תכונתם המיוחדת (יוסילי, הרשלי), ובדומה לו אחרים (ד. פינסקי), אך יש והכמות המעטה של דבריהם המתורגמים היא בפרופורציה הפוכה לערכם הרב (ה. ד. נומברג). דיספרופורציה זאת ניתן להמשיכה (רייזן, יונה רוזנפלד ואחרים). ומה שנאמר בפרוזה כוחו יפה כמה מונים בשירה, שאין תרגומה אלא כענין שבמזדמן ובית-כינוסו של התרגום פוזרי-ז'ורנלים ועתונים, ונמצאת השירה האידיית לא בלבד במישורה אלא גם בשיאייה השונים (למן יהואש עד י. י. סיגל

ולמן משה לייב הלפרן עד יעקב גלאטשטיין ואילך) כמחוצה להכרתו של הקורא העברי. ובכלל, חלקת השירה האידית בתרגום מקופחת (כדוגמה ראה איציק מנגר שזוטו — פיליטונים על דמויות סופרים ניתנו לנו ורומו — שיריו ובלדותיו לא ניתנו לנו ויוצא-מן-הכלל לא בא אלא לאשר את הכלל).

ודאי, כוח משיכה מיוחד, שבחינותיו שונות, עמד להם לכמה סופרים שייצוגם בתרגום הוא נאה למדי (שלום אש שהרבה מסיפוריו — עד סיפורי הנצרות ולא עד בכלל — נתרגמו בידי כמה מתרגמים, וכן י. אופטושו, שכבר נתרגמו כמה וכמה מספריו וכנראה יסתכמו כדי הוצאה שלימה, ואף ה. ליוויק שנתרגמו משלו כמה מחזות ופואימה אחת וכמה וכמה שירים), אבל לא מעטים הסופרים המיוחדים במינם שלא ראינו עדיין בלשוננו אלא ילקוטים ראשונים מיצירתם וגורל אחד לקצוות (מכאן בעלי ההיוליות השרשית — א. מ. ויסנברג בתרגום ש. מנדל; א. מ. פוקס בתרגום משה ברסלבסקי; מכאן בעלי החריפות המושכלת — קורטוב של משה נאדיר בתרגום יצחק עברי). ואפילו רשימת הביבליוגרפיה תעמידנו על שורה הגונה של סופרים (י. זינגר ואחרים) לא נוכל לומר, כי הספרות האידית זכתה לאותה שלימות וכוללות של דאגה, שהיא ראויה לה לפי חשיבותה לעצמה וחשיבותה לנו, והיא דאגה שאין לה ביצוע אלא במפעל מכוון ומאוחד, שמפעלים מיוחדים שנעשו עד עתה (מעשה „דביר“ וביחוד מפעלה רבי-המסירות של רחל פייגנברג בייסוד „המאסף“) הם לה כאותות, גם מעודדים וגם מחייבים. מפעל זה לא יתכן בלא תפיסה כוללנית של הספרות הזאת, שטליתה תהא חופה את יבשת אידיש כולה, בין באופן שתמשיך התחלות, אם גדולות אם קטנות (מזה קולבק ונסתר ואחרים ומזה בוריישא ואחרים) וביחוד תניר ניר חדש. למצער אנתולוגיה רבת-כרכים הוא צורך שאין לדחותו, כפי שמחבתו תודעתנו התרבותית.

כמדור לעצמו הם הסופרים שבאו, בגלי העליה השונים, לארצנו והשתקעו בה — מהם סופרי אידיש שהכריעו לצד הלשון העברית כלשון כתבתם העיקרית או האחת, בין שהיו בלשון האידיש מתחילים (א. ראובני) בין שהיו בה ותיקים (משה סטבסקי) וכדוגמתם בעליות מאוחרות יותר סופרים כפולילישון ואף הכרעתם כך, בין שהכרעתם הבשילה צד מועט ביצירתם (י. ז. אנכי) בין שהבשילה עיקרה ומרכזה של יצירתם (א. צ. גרינברג), מהם שהמשיכו כתיבתם באידיש ופירסומיהם בארצנו בין בתרגום, ש. גורליק, יוסף פאלק, י. מסטבוים, ז. סגלוביץ, בין במקור ואף בתרגום (י. פפירניקוב ואחרים). מנין הסופרים האלה גדל ועתיד שיגדל עם תנועת השיבה הגדולה לארצנו, וכבר בולטות סגנוניותיהם (א. מ. פוקס, ש. ברלינסקי, קדיה מולודובסקי, רחל אוירבך, א. סוצקבר) ותרגום ספרים הוא חובת-בית לבני בית, ולא נתקיימה אלא במעט.

גם החלקה שזכתה מתוך צרכנו המיוחד, המחזה (בריפרטואר של התיאטרות העבריים אנו מוצאים בתחילתו גולדפדן וקוברין ובהמשכו אנסקי ופינסקי, אש ואופטושו ולויק וברגלסון ואחרים) לא זכתה כראוי (הרבה מחזות תרגומם הוא ככתביד בלבד) והוא הדין במדורים שלא בתחום הספרות היפה והזכרונות (כגון ליסין, ליטוין, ליטוק וכדו'), וכן ספרי-הגות, ביחוד אלה שהם בני-אב בתנועת התחיה (בורוכוב, סירקין) — אלה צריכים הרחבה. והכל צריך האדרת טיפוח ותנופת-ריכוז — מציאותנו החדשה, מחייבת.